

سهر ادبیات آینه

علی اکبر امامی
کارشناس ارشد زبان و ادبیات فارسی و
دبیر آموزش و پرورش منطقه حمیل

در کتاب‌های فارسی
دوره اول متوسطه

چکیده

این پژوهش به روش مطالعه از نوع تحلیل محتوا و به شیوه کمی‌نگری انجام شده است. پس از بررسی کتاب‌های فارسی دوره اول متوسطه، سعی شده است میزان مطالب، اعم از شعر یا نثر ادبیات آیینی (نبوی، علوی و فاطمی) با نشان دادن آن‌ها در کتاب‌های فارسی دوره اول متوسطه با نمودار درصدی هر کتاب در معرض دید خوانندگان این جستار قرار گیرد. نتایج پژوهش نشان می‌دهد که در کتاب‌های یاد شده مطالب ادبیات آیینی به‌طور مناسب توزیع نشده‌اند و اصلاح این امر همت دست‌اندرکاران و مؤلفان کتاب‌های درسی را در بازنگری این کتاب‌ها می‌طلبد.

کلیدواژه‌ها: ادبیات آیینی، نمودار، بازنگری

مقدمه

ادبیات، نمود اندیشه‌ها و احساسات و عواطف شاعر یا نویسنده از رویدادها و حوادثی است که در دنیای پیرامون وی رخ می‌دهد و خود آن را تجربه و احساس می‌کند و به مدد ذوق هنری در قالب الفاظ رنگین و کلمات آهنگین به تصویر می‌کشد تا خواننده شعر یا داستان راه در فضای فکری و عاطفی خود قرار دهد. در میان شاخه‌های ادبیات، ادبیات آیینی جلوه و نمود خاصی به ادبیات بخشیده و بخش عمده‌ای از ادبیات معاصر را این نوع ادبیات به خود اختصاص داده است. ادبیات آیینی

پس از پیروزی انقلاب اسلامی، یکی از گسترده‌ترین حوزه‌های تفکر و اندیشه را فرا روی همگان قرار داده است. «ادبیات آیینی شیوه حرکت و سلوک را بیان [می‌کند] و نشان می‌دهد. این ادبیات بهترین روش‌ها و دقیق‌ترین فوز و فلاح و صلاح را نشان می‌دهد. چرا که ادبیات آیینی تصویر زیبایی انسان‌های آسمانی است که با سرانگشت روشن خویش راه حرکت از خاک تا افلاک را نشان می‌دهند» (محدثی خراسانی، ۱۳۸۸: ۱۳). آشناسازی نسل‌های بعد با توصیف شخصیت و طرح فضایل نبوی، علوی، فاطمی و دیگر پیشوایان تا آخرین آفتاب پنهان امامت، حتی شئون یاران و اصحاب و پیوستگان این خورشیدهای غروب‌ناپذیر، ادبیات آیینی را سامان می‌دهد. سوگ‌ها و مدیحه‌ها، ترسیم مظلومیت و غربت و رنج‌های این بزرگواران در طول تاریخ و شناساندن آنان در هیئت اسوه و قدوه، رسالت ادبیات بارور آیینی است. بازتاب این آشنایی و شناخت، جامعه را از تأثیرات مثبت روحیه خودگذشتگی برخوردار می‌کند و امکان بهره‌مندی از ذخایر معنوی و آثار وجودی فرهنگ معنوی را میسر می‌سازد. در این مسیر، بی‌گمان باید یکی از مهم‌ترین دغدغه‌های برنامه‌ریزان و نویسندگان کتاب‌های درسی، ارائه درست مفاهیم ادبیات آیینی باشد؛ زیرا این نوع ادبیات دارای شأن و قدری است و می‌بایست جایگاهی مناسب در فرهنگ و

۱. فارسی پایه هفتم دوره اول متوسطه:

۱.۱. درس اول: (صفحه ۱۲، ۱۳ و ۱۴) - ۲۲ بیت
«زنگ آفرینش»
صبح یک روز نوبهاری بود
روزی از روزهای اول سال
بچه‌ها در کلاس جنگل سبز
جمع بودند دور هم خوشحال

۲.۱. درس دوم: (صفحه ۱۹ و ۲۰) - ۲۹ سطر
«چشمه معرفت»

در یکی از سال‌های نوجوانی که کنجکاو
خستگی‌ناپذیری داشتم، برای فراگرفتن و
فهمیدن و به‌ویژه برای کشف کردن، سری
به طبیعت روستا زدم.
با نگاه‌های کنجکاوانه و تشنه، به درس

بزرگ طبیعت می‌نگریستم. چشم می‌دادم، دل می‌دادم و روحم چنان غرق فهمیدن بود که از هیجان می‌لرزید....

۳.۱. درس هشتم: (صفحه ۸۲ و ۸۳) - ۲۵ سطر
«شوق خواندن»

علامه محمدتقی جعفری از همان کودکی کنجکاو و دقیق بود. همراه دایی و برادرش به دامن طبیعت می‌رفت. طبیعت را دوست داشت و می‌کوشید از زیبایی‌های آن لذت ببرد. او، گاه دقایقی طولانی به یک گل خیره می‌شد و نشاط عجیبی احساس می‌کرد.

۴.۱. درس یازدهم: (صفحه ۱۱۳) - ۶ بیت
«رستگاری»

تو را دانش و دین رهند درست
در رستگاری بیایدت جست
چو خواهی که یابی ز هر بد رها
سر اندر نیاری به دام بلا

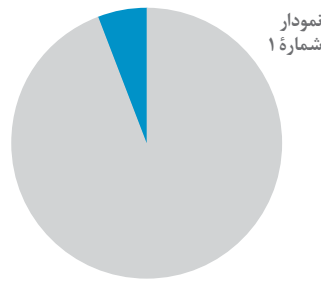
۵.۱. درس دوازدهم: (صفحه ۱۱۴، ۱۱۵ و ۱۱۷) - ۲۵ سطر
«اسوه نیکو»

پیامبر گرامی اسلام، محمدبن عبدالله (ص)، در آداب و رفتار و اخلاق، اسوه عالمیان است. آنچنان که خداوند مهربان در قرآن کریم می‌فرماید: «به درستی که رسول خدا(ص) برای شما، اسوه و نمونه نیکویی است...»

۶.۱. درس هفدهم: (صفحه ۱۷۴) - ۷ بیت
«نیایش»

خداوندا، به حق نیک‌مردان
که احوال بدم را نیک‌گردان
مکن ما را از این درگاه، محروم
چو گنجشکان، مران ما را از این بوم

کل کتاب: ۱۹۲ صفحه
صفحات اختصاص یافته به ادبیات آیینی:
صفحه ۱۱۴ سطر ۱۲
(۷ صفحه نثر و ۷۹ سطر - ۵ صفحه نظم و ۳۵ بیت)

ادبیات آیینی
سایر موضوعات

۲. فارسی پایه هشتم دوره اول متوسطه:

۱.۲. درس اول: (صفحه ۱۲ و ۱۳) -

در کتاب‌های درسی - چه نظم و چه نثر - سهم ادبیات آیینی کمتر از شاخه‌های دیگر ادبیات است و این نوع از ادبیات در مجموع، حدود ۷/۰۳ درصد کل حجم کتاب‌های فارسی دوره اول متوسطه را به خود اختصاص داده است

۲۵ بیت

«پیش از این‌ها»

پیش از این‌ها فکر می‌کردم خدا
خانه‌ای دارد میان ابرها
مثل قصر پادشاه قصه‌ها
خشتی از الماس و خشتی از طلا
پایه‌های برجش از عاج و بلور
بر سر تختی نشسته با غرور

۲.۲. درس دوم: (صفحه ۱۶، ۱۷، ۱۸ و

۱۹) - ۴۴ سطر

«خوب جهان را ببین»

اگر اندیشه‌ات را به کارگیری تا بتوانی به

راز آفرینش پی ببری، دلایلی روشن به تو خواهند گفت که آفریننده مورچه کوچک، همان آفریدگار درخت بزرگ خرماست.

۳.۲. «صورتگر ماهر» (صفحه ۲۰) - ۵

بیت

راستی را کس نمی‌داند که در فصل بهار
از کجا گردد پدیدار، این همه نقش و نگار
عقل‌ها حیران شود کز خاک تاریک نژند
چون برآید این هم گل‌های نغز کامکار

۴.۲. درس چهارم: (صفحه ۴۲) - ۴ بیت

«شرح انتظار»

چه روزها که یک به یک غروب شد،
نیامدی

چه بغض‌ها که در گلو رسوب شد، نیامدی
خلیل آتشین سخن، تبر به دوش بت‌شکن
خدای ما دوباره سنگ و چوب شد، نیامدی

۵.۲. درس یازدهم (صفحه ۸۶) - ۱۰ بیت

«شیر حق»

از علی آموز اخلاص عمل
شیر حق را دان منزله از دغل
در غزا بر پهلوانی دست یافت
زود شمشیری برآورد و شتافت

۶.۲. درس سیزدهم (صفحه ۹۵) - ۹ بیت

«یاد حسین(ع)»

شد چنان از تف دل کام سخنور تشنه
که ردیف سخنش آمده یک سر، تشنه
خشک گردید هم از دود دل و دیده، دوات
خامه با سوز، رقم کرد به دفتر تشنه

۷.۲. درس هفدهم (صفحه ۱۲۵) - ۴

سطر

«نیایش»

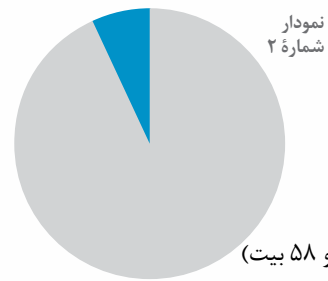
الهی جانب من کن نگاهی
مرا بنما به سوی خویش راهی
نگاهی کن که رو آرم به سویت
رهی بنما که جاگیرم به کویت

کل کتاب: ۱۵۲ صفحه

صفحات اختصاص یافته به ادبیات آیینی:

۱۱ صفحه ۱۰۲ سطر

(۴ صفحه نثر و ۴۴ سطر - ۷ صفحه نظم

ادبیات آیینی
سایر موضوعات

۳. فارسی پایه نهم دوره اول متوسطه:

۱.۳. درس اول (صفحه ۱۳ - ۱۲ بیت «آفرینش همه تنبیه خداوند دل است» آفرینش همه تنبیه خداوند دل است دل ندارد که ندارد به خداوند اقرار این همه نقش عجب، بر در دیوار وجود هر که فکرت نکند، نقش بود بر دیوار

۲.۳. درس دوم: (صفحه ۱۷، ۱۸، ۱۹) - ۲۸ سطر

«عجایب صنع حق تعالی»
بدان که هر چه در وجود است، همه صنع خدای تعالی است. آسمان و آفتاب و ماه و ستارگان و زمین و آنچه بر وی است، چون کوهها و بیابانها و نهرها و آنچه در کوههاست، از جواهر و معادن و آنچه بر روی زمین است، از انواع نباتات و آنچه در بر و بحر است...

۴.۳. درس دوازدهم: (صفحه ۹۸ و ۱۰۰) - ۱۷ سطر

«پیام آور رحمت»
ای ابوذر، خداوند متعال به سیمای ظاهر و داراییها و گفته‌هایتان نمی‌نگرد؛ بلکه به دل‌ها و کردارتان می‌نگرد.
ای ابوذر، هیچ چیز را پیش از پنج چیز غنیمت شمار:

جوانی‌ات پیش از فرا رسیدن پیری،
تندرستی‌ات را پیش از بیماری...

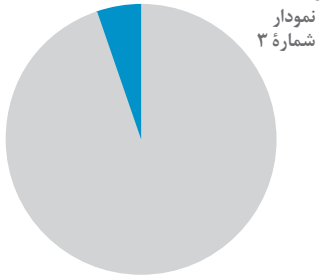
۳.۴. الف. درس سیزدهم: (صفحه ۱۰۵) - ۶ بیت

«آشنای غریبان»
چشمه‌های روشن تو را می‌شناسند
موج‌های پریشان تو را می‌شناسند
پرسش تشنگی را تو آبی، جوایی
ریگ‌های بیابان تو را می‌شناسند
ب. (صفحه ۱۰۶) - ۴ بیت
«میلاذ گل»
میلاذ گل و بهار جان آمد

بی‌غرور...

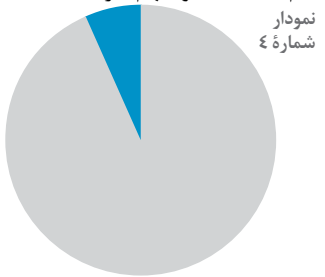
برخیز که عید می‌کشان آمد
خاموش مباش زیر این خرقه
بر جان جهان، دوباره جان آمد

کل کتاب: ۱۶۸
صفحات اختصاص یافته به ادبیات آیینی:
۱۳ صفحه ۱۴۰ سطر
(۹ صفحه نثر و ۱۱۱ سطر - ۴ صفحه نظم و ۲۹ بیت)

ادبیات آیینی
سایر موضوعات

نمودار شماره ۴ میزان ادبیات آیینی در کل کتاب‌های فارسی دوره اول متوسطه را نشان می‌دهد. کل صفحات سه کتاب فارسی دوره اول متوسطه: ۵۱۲
صفحات اختصاص یافته به ادبیات آیینی ۳۶ صفحه که از این ۳۶ صفحه‌ای که به ادبیات آیینی اختصاص یافته است سهم نظم ۱۶ صفحه و سهم نثر ۲۰ است.

ادبیات آیینی
سایر موضوعات

برای بررسی بهتر شاخص‌های کمی ادبیات آیینی در کتاب‌های درسی، نمودارهای ۱، ۲ و ۳ از کتاب‌های فارسی دوره اول متوسطه استخراج شده است. نگاهی گذرا به نمودار شماره ۴ به خوبی نشان می‌دهد که در کتاب‌های درسی - چه نظم و چه نثر - سهم ادبیات آیینی کمتر از شاخه‌های دیگر ادبیات است و این نوع از ادبیات در مجموع، حدود ۷/۰۳ درصد کل حجم کتاب‌های

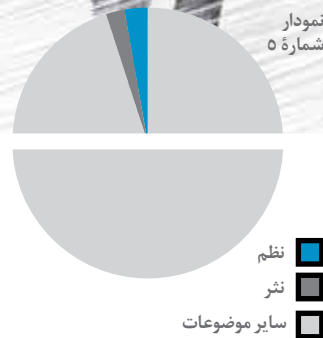
کتاب‌های فارسی دوره اول متوسطه به تجدیدنظر کمی و کیفی نیاز دارند. می‌توان با آوردن اشعار و داستان‌های زیادی که در رابطه با موضوعات آیینی، مذهبی و دینی نوشته شده یا کرامات و بزرگی‌های پیامبران و معصومین (ع) در این کتاب‌ها کاری کرد که آیات وحی و بیانات الهی همانند آینه‌ای فراروی فرزندان این مرز و بوم باشند

ضمن صحبت‌هایش وجود خدا و نبوت را رد می‌کند...

۳.۶. درس هفدهم: (صفحه ۱۴۶) - ۶ بیت و ۹ سطر
«نیایش»

بیا تا برآریم دستی ز دل
که نتوان برآورد فردا ز گل
کریم، به رزق تو پرورده‌ایم
به انعام و لطف تو خو کرده‌ایم
خدایا، به من توفیق تلاش در شکست،
صبر در نومی‌دی، ایمان بی‌ریا، مناجات

کمی، انتظار منطقی آن است که مطالب این بخش در هر پایه تقریباً با یکدیگر متناسب باشند یا بتوان دلیل قانع‌کننده‌ای برای آن یافت. با بررسی کتاب‌های فارسی دوره اول متوسطه با هدف بررسی سهم ادبیات آیینی در این کتاب‌ها به این نتیجه رسیدیم که کتاب‌های فارسی دوره اول متوسطه به تجدیدنظر کمی و کیفی نیاز دارند. می‌توان با آوردن اشعار و داستان‌های زیادی که در رابطه با موضوعات آیینی، مذهبی و دینی نوشته شده یا کرامات و بزرگی‌های پیامبران و معصومین (ع) در این کتاب‌ها، کاری کرد که آیات وحی و بیانات الهی همانند آیین‌های فراروی فرزندان این مرز و بوم باشند. هرچند تمامی افرادی که نام آن‌ها در میان مؤلفان کتاب‌های فوق آمده در زمینه ادبیات صاحب‌نظر و از استادان برجسته زبان و ادب فارسی هستند و همت والایشان را در تدوین هرچه بهتر این کتاب‌ها به کار برده‌اند، اما آنچه‌ای که دیدیم، هماهنگی و تناسب منطقی در گنجاندن متون مربوط به این نوع ادبیات در کتاب‌ها دیده نمی‌شود. از این رو پیشنهاد می‌شود مؤلفان گرامی کتاب‌های فارسی دوره اول متوسطه به درج مطالب بیشتری در زمینه ادبیات آیینی در تمامی پایه‌های تحصیلی توجه مضاعف داشته باشند و از این نوع ادبیات در کتاب‌های فارسی بیشتر استفاده کنند.

فارسی دوره اول متوسطه را به خود اختصاص داده است. توجه به نمودارهای فراوانی نشان می‌دهد ارائه متون نظم و نثر ادبیات آیینی با توزیع منظم و یکنواختی صورت نگرفته است. از نظر حجم مطالب در نظم و نثر کتاب فارسی پایه نهم دوره اول متوسطه از سایر کتاب‌ها پیشی گرفته است؛ هرچند فقط حدود ۷/۰۳ درصد مطالبش به ادبیات آیینی اختصاص یافته است. با توجه به نمودار شماره ۵ که در مقابل نشان داده شده است، می‌توان بیان داشت که سهم نظم حدود ۳/۱۳ درصد و سهم نثر حدود ۲/۹۰ درصد می‌باشد.

در کتاب‌های دوره اول متوسطه جمعاً حدود ۳۵۵ سطر از کل کتاب‌های فارسی این دوره به ادبیات آیینی مربوط می‌شود؛ این در حالی است که ۲۳۴ سطر به نثر و ۱۲۱ سطر یا بیت به نظم اختصاص یافته است. به راستی روشن نیست برای تغییرات و دگرگونی‌های نامنظم و نبود توزیع مناسب، چه توجیهی می‌توان یافت. از نگاه

منابع

۱. اکبری‌شلدره، فریدون و دیگران. (۱۳۹۳). فارسی پایه هفتم دوره اول متوسطه. چاپ دوم. تهران: اداره کل نظارت بر نشر و توزیع مواد آموزشی.
۲. اکبری‌شلدره، فریدون و دیگران. (۱۳۹۳). فارسی پایه هشتم دوره اول متوسطه. چاپ اول. تهران: اداره کل نظارت بر نشر و توزیع مواد آموزشی.
۳. اکبری‌شلدره، فریدون و دیگران. (۱۳۹۴). فارسی پایه نهم دوره اول متوسطه. چاپ اول. تهران: اداره کل نظارت بر نشر و توزیع مواد آموزشی.
۴. محدثی‌خراسانی، زهرا. (۱۳۸۸). شعر آیینی و تأثیر انقلاب اسلامی بر آن. تهران: مجتمع فرهنگی عاشورا.